

"שקט יהיה לנו מספיק כשנמות - עכשיו הזמן לחיות": בין תכנון העיר המודרנית והחיים בה

מירב אהרון גוטמן*

תקציר

ההפרדה בין תעשייה, מסחר ומגורים (zoning) – עמדה בלב התכנון העירוני המודרניסטי. ביקורת על תפיסה זו רווחת בקרב מתכנני ערים וארכיטקטים מזה עשרים שנה. עם זאת, ביקורת על הגיון תכנוני זה לא שינתה את המרחב העירוני הקיים וגם לא חלחלה אל התכנון העתידי של העיר. לטענתי, לא ניתן להבין את חווית המרחב הישראלי בלי להבין את הגיון התכנון בהפרדה ואת אסטרטגיות החיים של העולים – מהגרים החיים בתוכו. בהסתמך על שלוש שנות מחקר שדה בעיר אשדוד אשרטט את המרחב העירוני בטווח שבין מקרו – סדר (zoning) ובין המיקרו סדר (חיי היום יום של תושבי העיר). במאמר זה אביא שלוש דוגמאות אתנוגראפיות מן העבר ומן ההווה העירוני אשר מאירים את האופן בו צורכים אנשים את המבנה (במובנו הפיזי ובמובנו כמבנה חברתי – כאחד). על סמך דיווחים אלה אטען כי תושביה – מהגריה של העיר אינם קוראים תיגר על עצם החיים בעיר מתוכננת. הם ניכסו את השיכון, את הרבעים, את המבנה העירוני הפיזי ויצקו בו הגדרות משלהם ל"בית", "משפחה", "עבודה", "צריכה" ו"ייצור". התפקוד שלהם במרחב העירוני המתוכנן לא עיצב אותם מחדש כאנשים חדשים, כפי שראו המתכננים בעיני רוחם. אלא אופן צריכתם את המרחב העירוני המתוכנן יצר בו טרנספורמציות והציף על פני השטח הגדרות חדשות של סדר חברתי ואגב כך הטיל ספק באפקטיביות של הגדרות "הטוב המשותף" כפי שנוסחו על ידי אליטות פרופסיונאליות.

ההפרדה בין תעשייה, מסחר ומגורים (zoning) – עמדה בליבו של התכנון העירוני המודרניסטי. והרי "איזור" משמעו חלוקה של תפקודים עירוניים שונים למרחבים שונים: התעשייה נועדה לאזורי התעשייה, המסחר למרכזי הרובעים ולאזורי התעשייה – כך המתגוררים ברובעים השונים יכלו להנות מאיכות חיים גבוהה (אור, תחבורה, רעש, אסתטיקה, בטיחות וניקיון). הפרדה זו נתפסת כאחת ממעלותיו של התכנון העירוני – תכנון אשר מבטיח איכות חיים לתושביו. דווקא **העירוב** בין תעשייה, מסחר ומגורים – על פניהם השונות עמד, החל משנת 1968, ועדיין עומד במרכז סדר היום הציבורי של העיר המתוכננת, אשדוד. על סמך שלוש שנות מחקר שדה בעיר אשדוד אדווח על ריבוי מקרים של עירוב תחומים אלה (בצורת שימוש בשיכונים כמבני תעשייה, רוכלות בשיכונים ובקרנות הרחוב, רוכלות לא חוקית). אשאל, אם ההפרדה בין מגורים, תעשייה

אהרון גוטמן, מ.
(2005). "שקט יהיה
לנו מספיק כשנמות -
עכשיו הזמן לחיות":
בין תכנון העיר
המודרנית והחיים
בה". **תכנון**, 12(1):
74-55.

ומסחר, אשר אומצה בחום על ידי המתכננים אמורה היתה לשרת את התושבים, מדוע התושבים עצמם חותרים תחתיה בדרכים שונות ומגוונות?

אטען כי ניתוח שלוקח בחשבון את ההקשרים ההיסטוריים והכלכליים של תושביה - מהגריה של העיר אשדוד מביא אותנו לדיון ביקורתי במה שנתפס כ"סדר חברתי", כ"טוב הכללי" בתכנון העירוני: אותם רעיונות שלמרות שהוגדרו ע"י קבוצות אליטיסטיות - פרופסיונאליות, נהנות ממעמד של קונצזוס בהיותן "אמת מקצועית". זאת אומרת מה שהוגדר כ"סדר חברתי" ע"י האנשים עצמם - היה הסיט של מתכנני העיר והרשויות. וההפך.

חיבור זה יחולק, אם כך, לשני חלקים עיקריים: בחלק הראשון ("איכות חיים") אבקש להאיר ולתקף את התכנון העירוני המודרניסטי כמכשיר של הינדוס חברתי שמטרתו יצירת סדר חברתי. כלומר אבקש להתחקות אחר ה-macro order אחר אופיו ותכניו של הסדר הנשאף ואשאל מה השלכות האידיאולוגיה המודרניסטית על תרבותם של האנשים.

בחלק השני, ("חיים") אבקש מתוך דיווח אודות חיי היום יום של תושבי העיר אשדוד לשרטט micro order, אשר מאופיין לטענתי בצורות מעורבות של מסחר - מגורים ותעשייה. מאפיינים אלה אעגן בהיסטוריה החברתית ובאתנוגרפיה של העיר ואציע פרשנות העולה מתוך ההקשרים הכלכליים והפוליטיים של הקיום העירוני הנגזרים מן העובדה כי העיר היא עיר מהגרים.

את החיבור אסיים בביקורת תפיסת הסדר המודרניסטית ואראה כיצד הגדרת "הטוב המשותף" מבית היוצר של האידיאולוגיה המודרניסטית ("איכות החיים") היה עיוור, אלים וכפייתי ביחס לצורות החיים השונות שהמהגרים זימנו לפתחו.

Macro Order: "איכות חיים" בעיר לאום מודרנית

הכול ייקבע מראש לפי תכנית ערוכה היטב. בעיבוד התכנית הזאת שאיני יכול אלא לרמוז עליה, ישתתפו מוחותינו החריפים ביותר. כל ההישגים המדעיים, הסוציאליסטיים והטכניים של הזמן, שבו אנו חיים ושל הזמן המתנשא והולך, שבו תחול הגשמתה המתמשכת של התכנית, יש להיעזר בהם לצורך המטרה. כל האמצאות המוצלחות, שכבר ישנן ועוד עתידות לבוא. יש לנצלן. כך עשויה זאת להיות צורה של אחיזת ארץ וייסוד מדינה חסרת תקדים בהיסטוריה. עם סיכויי הצלחה שלא היו כמותם. (הרצל, 1896 מצוטט אצל צבי אפרת, 2000)

בתנאים של בינוי אומה אשר נשענת דמוגרפית על חברת מהגרים, התכנון העירוני מהווה מכשיר להינדוס תושבי העיר החדשים, בשאיפה ליצור סדר "חדש". כיצד מתרחש הינדוס זה? אם אביא דוגמא הקשורה בעניינו, הרי מיקום אזורי התעשייה והמלאכה במרחק רב מאזורי המגורים מייצר חלוקת עבודה מחודשת במשפחה על פיה הילדים והנשים לא יהיו חלק מתהליכי הייצור הביתיים אלא מתהליכי הצריכה בלבד. המרחק בין אזורי התפקוד השונים מונע אפשרות לשלב בין בתי ספר ועבודות ילדים או בין פיקוח על מהלכיה של האשה, עבודות הבית וגידול ילדים לבין שותפות בתהליכי ייצור. כך ללא חוקים, תקנות איסורים ועונשים נוצרה הסגרציה המרחבית - תיפקודית בין גברים, נשים וילדים. חשוב להזכיר, כי עבור הקורא יתכן שמדובר בנתון שהוא בבחינת ברור מאליו אך בעבור רבים מן המהגרים אשר עבדו בחקלאות או החזיקו בעסקים פרטיים (חייטים, אורגי שטיחים ואפילו סוחרים) - הילדים והנשים מילאו תפקיד מרכזי בעסק המשפחתי, דבר שהתאפשר לנוכח עירוב התפקודים האזורי.

זאת אומרת, אם התכנון העירוני מסוגל לייצר שינוי בתושביו, הרי שהוא צורה מסוימת של כוח. לא כוח ממשר ומפקח "מלמעלה", כפי שהבאתי בדוגמא, אלא כוח דיסציפלינארי (Mitchell, 1992), כוח דיפוזי באופיו אשר מחלחל לתודעת האנשים ואל תרבותם תוך הינדוס אורח חייהם בבחינת "אנחנו נבנה את הבתים שלנו, אחר כך הבתים שלנו יבנו אותנו" (צירציל מצוטט אצל Comaroff and Comaroff, 1997). בספרם Of Revelation and Revolution מציעים השניים את תכנון הבית והעיר כמסמר האחרון בפרוגרמת התירבות הגדולה: If their homes can be revolutionized in generation, so can their heart (A. M Chirgwin, 1932 in Comaroff and Comaroff, 1997).

היותה של אשדוד עיר מתוכננת מסייעת לי להצביע על הרעיונות והאידיאולוגיה אשר עמדו מאחורי התכנון. העקרונות התכנוניים והרעיוניים שהעיר מכילה מאירים את העיר כתרישים אב, כ-Blueprint (Holston, 1989) ומאפשרים לנו לבדד מימד ניתוח סוציולוגי קלאסי - "המבנה" - סכמה חברתית ופיזית בתוכה יתפקדו בהמשך הבריות (איור 1).

קיומם של תרשימים, מניפסטים, פרוטוקולים ותכניות רוויזיה - המצויים בידינו בשפע - מסייעים לנו לבדד את הרעיון אשר עומד בבסיס התכנית, את החזון של הוגיה אשר מתורגם לאורחות חייהם של האנשים. כך ניתן להאיר את העיר המתוכננת כעיר מהונדסת ואת האדריכלים והמתכננים כקברניטים של ספינה אנושית (שמיר, 1994), אשר כבמעשה בריאה מכתיבים מלמעלה את סדרי החיים בעיר חדשה.

המודרניזם מופיע בתחילת המאה ועניינו ביקורת על הקפיטליזם והבורגנות וייסוד סדר יום חדש תוך ניתוק מכל ההקשרים ההיסטוריים. בספרות הסוציולוגית הקלאסית על ערים - זוהתה העיר כזירה הטבעית של המודרנה: העיר היא הזירה שבה מתרחשת החוויה המודרנית, היא המודרניות בהתגלמותה (זימל: 1959). הקמתן של הערים המודרניות באירופה זוהתה עם תהליכים רחבים יותר של כלכלה (המהפכה התעשייתית) עם שינויים חברתיים (הגירות, חלוקת עבודה גוברת) ועם שינויים פוליטיים (הקמתה של מדינת הלאום המודרנית).

מה הוא אותו סדר יום חדש? עשרות המניפסטים שכתבו האדריכלים והמתכננים עצמם לא השאירו מקום לספק: בצמיחת התנועה ניתן לראות ריאקציה על תהליכים חברתיים - כלכליים רחבים יותר: המהפכה התעשייתית, ההגירות הגדולות מן הכפרים אל הערים והכאוס החברתי וההומאני אשר השתרר בערים הגדולות. המודרניסטים ביקשו לפתח אסטרטגיה אלטרנטיבית שעיקרה סדר, ביטחון ובהירות. העצוב הנקי, הצורות הגיאומטריות, החזרתיות - כל אלה היו יסודות מרכזיים בתנועה: קווים אופקיים מבנה "מושלם" שנראה כמערכת פונקציונאליות תפקודית. עיצוב נקי טוול סלסולים וערבסקות. מחפשים בהירות, ביטחון וסדר. חזרתיות אך לא סימטריות. חומרים: בטון, זכוכית.

הניקיון לא היה רק עיצובי אלא גם מוסרי: ניקיון משחיתות, ניקיון מאינטרסים המוכתבים מכוח הרכוש הפרטי, ניקיון מאינטרסים אישיים של אליטות מצומצמות¹. פונקציונליות היתה שם המשחק: כך נתפסה העיר כמכונה אשר חלקיה עומדים בתיאום ומתפקדים באופן מכאני. העיר המודרנית הגדירה מחדש את הפונקציות החברתיות על מנת להחיש את השינוי החברתי.

המודלים הראשונים של האדריכלות המודרניסטית נוצרו בשלהי שנות העשרים. רייט, קורבוזיה, גרופיוס, מנדלסון, טאוט ואחרים - כוננו למעין דת חדשה אשר היתה זקוקה לשליחים. כשליחים לארץ הקודש שימשו מספר מהגרים - יהודים

1
בין הקונספט של עיר הלאום המודרנית והקפיטליזם - שררו יחסים דיאלקטיים. מחד המודרניזם יצא נגד שלטון ההון הפרטי ומאידך בעלי הון ויזמים אימצו בחום את התכנון והעיצוב המודרניסטי בשל היותם בנייה זולה, פונקציונאלית אשר אפשרה שיכון מספר רב של אנשים על שטח קטן יחסית (Holston, 1989).

שרכשו את השכלתם באירופה וחזרו לארץ כנציגים של המודרנה: יוסף נויפלד מייאר, אריה שרון, שמואל ברקאי, בינימין צילנוב ייסדו את חוג הארכיטקטים שהוציא כתב עת: הבנייה במזרח הקרוב (אלחנני, 1998).

במניפסטים שלו הדגיש קורבוזייה את אמונתו בקשר שבין האדם ואורח חייו לתכנון והעיצוב של המרחב שבתוכו הוא מתפקד. במניפסט של CIAM² הוא מציג את הארכיטקטורה המודרנית ככלי לשינוי חברתי בשלושה מישורים: יצירת קולקטיביות, מנהגים אישיים ועיצוב חיי היום יום (Holston, 1998). כך הוצגה התנועה לא רק כמי שמתכננת את הארץ אלא גם כמי שמכשירה את סדר היום החברתי שלה. קורבוזייה במניפסטים שלו סימן את הקשר שבין האדם ואורח חייו לתכנון והעיצוב של המרחב שבתוכו הוא מתפקד (אלחנני, 1998). עיר הלאום המודרנית אשר שיקפה אגידה חברתית חדשה - זוהתה עם מפלגות פוליטיות מסוימות אשר קראו לשינוי רדיקלי³.

המודרניסטים לא רצו לנהל מו"מ עם הישן אלא פשוט לשכוח אותו. למשל באחד ממאמריו טוען קורבוזייה כי יש להרוס את פאריז עד היסוד מפני ש"עיר בונים על שטח ריק" (אלחנני, 1998). הקריאה - "עיר בונים על שטח ריק" - נפלה על אוזניים קרויות בבניין הלאום הציוני. הארץ כולה הוצגה כאדמה ריקה (שמיר, 1999) בייחוד נכון הדבר בנוגע לאשדוד אשר נתפסה כשטח חולי ריק (ניב, 1998), כארגז חול הכשיר לתכנון עיר חדשה בה תפרח "חברה חדשה". המילה "חדש" תעמוד בלב העשייה: רעיונות תכנוניים חדשים, חומרי בנייה חדשים, כבישים חדשים ואנשים "חדשים" (איוור 2).

השיכון, כותב כרמי (1984), הוא מוצר של תנועת העבודה הציונית - סוציאליסטית. העלייה המייסדת של ישראל שאפה להינתק מכל עבר יהודי גלותי ולהכריז על תרבות ישראלית מקומית מחד, ועל תרבות סוציאליסטית בין לאומית מאידך. ביסוד השיכון היתה שלילת האגואיזם וראיית הכלל כיעד. הברית שנכרתה לפיכך בין אדריכלות הבאוהאוז המתקדמת לבין החברה הציונית המתקדמת, תבעה צורות מעורטלות מכל גלויים של רווחה בורגנית.

הקונספט 'עיר גנים' היווה ריאקציה למשכנות העוני אשר נוצרו בערים הגדולות באירופה כתוצאה מהמהפכה התעשייתית. Howard קרא ליצירת עיר חדשה שתעניק איכות חיים ומזיגה עם הטבע במקום העיר התעשייתית.

גם אפרת (2000) מזהה בבסיס התכנון העירוני את אותו רעיון ממש:

...יחידות השכנות הן איברים אוטונומיים המכילים מגוון מצומצם של טיפוסים דירות, מקיימים את עצמם מבחינת שירותי המסחר, החינוך והפנאי, ומתגודדים סביב מרכז אזרחי ליצירת הגוף העירוני השלם. גודלה של כל "יחידת שכנות" נקבע ביחס לקיבולת המשוערת של בית הספר וגני הילדים, למידותיו האופטימליות של המרכז המסחרי ולאורכם הרצוי של השבילים בשכונה. המטרה היא למנוע תנועה מוטורית בתוך השכונה ולאפשר לתושבים גישה ברגל, ללא חציית כבישים, לכל השירותים היום יומיים החיוניים, במרחקי הליכה של עד 250 מטר. הקווים הגמישים של "יחידות השכנות": שפע המרחבים הפתוחים בהם וביניהן: מיקומם של מוסדות החינוך והפנאי בלב השכונה, סמוך לגנים הציבוריים, בנייתם של אזורים תעשייה מחוץ לעיר והפרדתם בחגורה ירוקה.

באופן מרתק אותם מניפסטים תכנוניים ממש עומדים במרכז בנייתן של "ערים חדשות" נוספות בעולם. הולסטון מזהה את אותה אגידה תכנונית בברזיליה ואחרים (Joshi, 1999) מזהים אותה בצ'נדיגר שבהודו. המודרניזם כפקרטיקה

2

ראשי תיבות של
Congres
Internationaux
d'Architecture
Modern

3

לרוב היו אלה
מפלגות בעלות
אוריינטציה
סוציאל-דמוקרטית
(Holston,
1998). פרויקטים
מודרניסטים
פרחו כאשר
מפלגות אלה הפכו
למפלגות שלטון.
על פי הולסטון, רק
פרויקט אשר נשען
על האוטוריטה
הלאומית יכול היה
להשיג תקציב וקרקע
המבטיחים תכנון
כולל.

לתכנון העולם החדש של אחרי מלחמת העולם השנייה נפוץ בעולם כולו.

Micro Order : לחיות את עיר הלאום המודרנית

מה עלה בגורלן של האידיאות הגדולות אשר לבשו צורה מוחשית כתכנון עירוני כולל? - זאת אבקש להבין תוך עיגון של אידיאות אלה בתוך תנאים היסטוריים וחברתיים קונקרטיים אשר העיר אשדוד מזמנת לפתחנו. בעקבות דה סרטו (1994) אניח כי הפער שבין ה-macro order וה-micro order מתחולל בתהליך צריכה של האנשים את המבנה. אנשים משתמשים במרחב העירוני ואגב כך עושים בו שינוי: סוגרים מרפסת, במרפסת פותחים עסק קטן: תיקוני בגדים, קוסמטיקה, מכירת בגדים. בונים בחצר הבית הפרטי צימרים קטנים ומשכירים אותם בקיץ לתיירים מצרפת. לא מדובר בשינויים פרוגרמאטיים באופיים, אלא בהחלטות של יחידים אשר מנסים לשפר את מצבם בתוך תנאים כלכליים וחברתיים מסוימים.

העיר אשדוד עומדת במוקד העניין של עבודת הדוקטורט שלי. את העבודה המחקרית שקיימתי ניתן לחלק לשתי תקופות: תקופה ראשונה בה למדתי את העיר פיזית, תוך הליכה ברובעים השונים. תיעדתי שיחות עם תושבים רבים, ובמקביל למדתי את התכנון העירוני ואת עקרונות המודרניזם בארכיטקטורה. בתקופה השנייה בחרתי ללמוד שלושה עולמות חברתיים בעיר אשדוד: התזמורת האנדלוסית הישראלית, הפורום לאיכות הסביבה, וסניף הליכוד המקומי בעיר, בשלושתם קיימתי מחקר אתנוגראפי מקיף. מתודולוגיה זו סייעה בידי לשאול אודות הקשר שבין התכנון העירוני וצרכניו - המהגרים לעיר.

במאמר זה אני מבקשת ללמוד באמצעות דיון בעירוב התפקודים העירוניים, ע"י התושבים עצמם, על המתח שבין כוונות התכנון המודרניסטי, כפי שהן מועלות ע"י אליטות פרופסיונאליות לעומת חיי היום-יום. לצורך זה אשען על דוגמא אחת מתוך החומרים האמפיריים הרבים שמחקר זה הניב.

אשדוד היא אחת הערים המתוכננות בישראל. התכנון של העיר מאופיין ביישום קפדני בקנה מידה גדול. נסיבות הקמתה של העיר אשר מעלות שאלות מרתקות על הקשר שבין הון ושלטון, על הקשר שבין מעמד ולאומיות ועל ההקשרים הגלובליים בהם נעשה תהליך בינוי האומה הציוני בארץ ישראל - עדיין קוראות למחקר מעמיק.

בחיגות ה-25 של העיר נתניה, מספרת רבקה יניב (1990), שלח ראש הממשלה, דוד בן גוריון, באמצעות לוי אשכול, מכתב לראש עיריית נתניה דאז, עובד בן עמי ז"ל ובו ביקש: "עשה בשביל הדרום, כפי שעשית בשביל הצפון". בעקבות קריאה זו עובד בן עמי מספר:

לקחתי את הגייפ ונסעתי לאורך החוף עד שהגעתי לחולות אשדוד. היום היה יפה, השמש זרחה והחול נצץ. טיפסתי לגבעת יונה ואמרתי לעצמי: אם ממשלת ישראל תקים פה נמל, אני אקים את העיר.

כשבא בן גוריון לאשכול עם ההצעה, אשכול טוען כי אין בידי את המימון הדרוש להקמת הנמל, אך "אם בן עמי יצליח לגייס 30 מיליון דולר, התכנית תוכל לצאת אל הפועל".

בן עמי ופיליפ קלוצניק שניהן כנשיא בני ברית וכנשיא המועצה האמריקאית של בוני שכונות בארצות הברית - מצליחים בעסקה סיבובית להבטיח מימון של הנמל ע"י הבנק העולמי ובתמורה מקבלת חברת אשדוד שבבעלותם שטח של 24 אלף

4

התכנית המקורית
התייחסה לשטח של
50 אלף דונם, אך
עם פרסום העיסקה
עלתה ביקורת
ציבורית חריפה,
אשר הביאה לצמצום
התכנית.

5

אם נוסיף לזה
את העובדה שעל
הסדר הזה ממונה
לא המדינה, אלא
גוף פרטי "ענייני",
לעומת המוסדות
המדינתיים, אזי
עתידיה של העיר,
בעיני רבים, היה
מובטח. חברת
אשדוד "שברה"
את המונופול של
המועצה המקומית
(מונופול שתקף עד
היום) על התעסוקה.
ורבים מתושבי
העיר מצאו עצמם
מועסקים בחברת
אשדוד, כך נוצר שדה
כוח משמעותי אשר
עלה על כוחה של
המדינה.

דונם⁴ בתמורה לדולר אחד לדונם. על חברת אשדוד הוטלה האחריות לתכנון העיר ובנייתה. באופן מרתק יחסם של התושבים כלפי חברת אשדוד וקיומה של "תכנית" היה כפול. הקבוצה שהיוותה את המנהיגות המקומית קראה תיגר על ההסכם בין המדינה לחברת אשדוד בתואנה כי זהו הסכם פזרני המעניק לחברת אשדוד קרקעות בהיקף של "כל גוש דן" (בניסוחם של המבקרים) בעלות מינימאלית. עוד טענו מבקרי ההסכם כי אין למועצה המקומית כוח לכפות על חברת אשדוד לעמוד בהסכמים. לטענת המבקרים חברת אשדוד מעלה באמון המדינה ונתנה עדיפות פיתוח ובנייה לפרויקטים רווחיים. המתנגדים יצרו הד ציבורי ובמהלך שנות השישים נתון ההסכם לביקורת ציבורית חריפה אשר מביאה את המדינה לגבש רויזיות להסכם ובסופו של עניין עמד היקף הקרקעות המועברות לידיה של חברת אשדוד ל-24 אלף דונם ולא 50 אלף, כפי שהוסכם בתחילה.

מאידך, וזאת העמדה הרווחת בעבור תושבי אשדוד שלא החזיקו בעמדות ניהול עירוניות, בעצם קיומה של "תכנית", התכנית פעלה את פעולתה: תושבים רבים עימם שוחחתי החזיקו את העובדה שלעיר יש תכנית כמעלתה העיקרית של העיר. בסיפורי הגירתם ויישובם בארץ רבים ציינו בפני כי הכריעו לטובת אשדוד משום שידעו שלאשדוד יש תכנית ו"יום אחד יהיה פה משהו גדול". למקום עם תכנית יש עתיד וחשוב מכך יש סדר⁵. חברת אשדוד מסרה את תכנון העיר אשדוד ב-1957 לאדריכל פרלשטיין שטיפל עוד בסקיצות הראשונות לעיר במסגרת אגף התכנון בשנים 1950/52 (ברוצקוס, 1969).

תכנית המתאר לאשדוד, נכון לשנת 1959 כללה (בין היתר) את העקרונות הבאים (פרנקל, 1990):

- הפרדה מוחלטת בין אזורים בעלי תפקוד שונה (מגורים, תעשייה וכו').
- הקמת מערכת של כבישים עורקיים בעיר אשר תבטיח תחבורה מהירה ונוחה וניתוב של תחבורה מהירה אל מחוץ לרובעים.
- בינוי המאפשר איכות חיים גבוהה לתושבים (צפיפות נמוכה יחסית, תצפיות לים)
- פיצול המרקם החברתי של האוכלוסייה לרובעים כאשר כל אחד מהם יתוכנן כך שתתקיים בו אינטגרציה חברתית ושיסופקו בו כל צורכיהם של התושבים ברמת המשפחה.
- צירוף מגורים ממגוון רמות כלכליות במסגרת הרובע כדי למנוע קיטוב בין מגורי עשירים למגורי עניים או ריחוק בין יוצאי ארצות שונות או בעלי אוריינטציה דתית שונה.
- מניעת זיהום סביבתי.

בראיון עימו שאלתי את אחד מותיקי העיר אשר לקח חלק בהקמת הנמל ובתכנון העיר, מה הרעיון שהתכנון של אשדוד מגלם?

זאת היתה צריכה להיות עיר לוויין. לקחו דוגמא מאנגליה. האנשים רוצים לגור מחוץ לעיר. רוצים חתיכת גינה. זה השפעה של הפרוורים האמריקאים. החליטו שמסביב לעיר יבנו ערי לוויין עם קישורים ביניהם, עם רכבות מהירות אל מקומות העבודה. עיר שקטה. לפעמים אי אפשר להיכנס עם מכוניות. גם הרובעים הגיעו משם. רחובות עורקיים שבהם התנועה עוברת מהר ורובע שהוא יחידה חברתית. דואגים מאוד למשפחה, לילדים, לקשישים. רחובות ללא מוצא. דרך כל העיר עוברים פסים של ירק, שהם נגסו ונאנסו במקום זאת בנו בתי כנסת, מועדונים וכולי (איור 3).

כך אשדוד תוכננה כבר משנות החמישים לכלול 16 רובעים בכל אחד מהם בין

18-15 אלף תושבים, והם מופרדים אחד מן השני בכבישים עורקיים. בלב כל רובע מרכז מסחרי, בתי ספר, מרכזי תרבות ורצועת ירק חוצה אותו (מצפון לדרום בדרך כלל). ברובע עצמו כבישים טבעתיים היוצרים מעגל תנועה ברובע, ממנו מתפצלים כבישי אין מוצא לרחובות מגורים. הרובע כלל, בדיוק כמו בתכנית, סוגי דיור שונים מצמודי קרקע ועד בתי דירות בגדלים שונים.

ראש העיר, צבי צילקר, המכהן מזה כשלושים שנה באשדוד, התחיל את דרכו באשדוד כמהנדס העיר (1965). בראיון עימו הוא מספר לי על הדומיננטיות של התכנית ועל ההקפדה היתרה בביצועה:

מידי יום חמישי הייתי הולך למשרד של פרלשטיין, והיינו יושבים על התכנית, כל פרט ופרט. ואני דאגתי שזה יהיה בשטח. וזה לא היה קל. למשל להפריד בין תעשייה ומגורים. אמרו לי אתה נורמאלי, אדם ילך ברגל עד אזור התעשייה על מנת לתקן פרימוס, כי אז לא היתה תחבורה כמו היום. ואני אמרתי כן. כי ראינו את העתיד.

הצעתו של הולסטון (Holston, 1998) לבדוק את הקשר שבין הכוונות (העומדות בבסיס התכנית) והכלים (האופנים בהם בוצעה התכנית) היא הצעה חשובה ביחס לאשדוד. בנייתה של אשדוד בקנה מידה של אחד לאחד מול התכנית היה קשור בקשר הדוק עם העובדה כי העיר נבנית על ידי חברה פרטית שאחד מראשיה, קלוצניק, אחראי לבנייתן של ערי לוויין בארצות הברית אשר התבססו על אותו מודל תכנוני. ובמקביל העובדה כי חברה פרטית לוקחת על עצמה בניית עיר קשורה בקשר הדוק עם פשטות הבנייה המודרניסטית ועם העלות הנמוכה יחסית של הבנייה.

לא ניתן להבין את רקמת החיים באשדוד המתוכננת בלי להידרש להקשרים ההיסטוריים אשר הביאו להקמתה: אשדוד היא עיר מתוכננת בתוך תכנית גדולה יותר - תכנית שרון, המוכרת גם כתכנית לפיזור האוכלוסייה בישראל - תכנית המתאר לישראל המשקפת וממסדת את האידאולוגיה הציונית הלאומית (אלחנני, 1998). במסגרת תכנית זו נבנו 25 ערי פיתוח שכונו גם הערים החדשות. למרות שאשדוד נבנתה כחלק מתכנית שרון, היא שונה מערי הפיתוח בשלושה אלמנטים משמעותיים: 1. מיקומה (במרחק 40 קילומטר בלבד מתל אביב) והקמתה נקבעו סביב הקמת נמל אשדוד, נמל עמוק המים הראשון במדינה; 2. היא נבנתה כיוזמה פרטית של חברת אשדוד בבעלותם של עובד בן עמי ופיליפ קלוצניק; 3. בהמשך לזה האחרון - היא היתה עיר מתוכננת ברובעים⁶.

הערים החדשות נועדו להבטיח התיישבות יהודית בפריפריה של מדינת ישראל, ותוכננו להוות מרכזי שירותים להתיישבות העובדת המקיפה אותם. צבי אפרת (2000) ניסח זאת בצורה בהירה:

המרחב הישראלי הוא ... כוונה יתרה - והצלחה יתרה - לבצע הלכה למעשה את אחד הניסויים האדריכליים המבוקרים, המקיפים והיעילים ביותר בעידן המודרני. אכן, זהו ייחודה של ישראל בין המדינות: היא נבנתה על פי "תכנית ערוכה היטב": היא נוסחה מראש בנוסחאות אריתמטיות, פלנימטריות ודמוגרפיות: היא שורטטה בעיפרון, בדיו ובצבעי מים על ידי מומחי תכנון מדיסציפלינות שונות, שנקראו לממש כלשונם את הציווי הבן גוריוני "להפוך את הארץ, העם, כל סדרי חיינו.

הן באמור לתכנית פיזור האוכלוסין (תכנית שרון) והן לגבי תכנון העיר גופא, מדגישים אפרת ואחרים (Alfasi, 2001; שדר, 2000) את היקפה של התכנית, וימרותיה ואת העובדה שבוצעה כמעט אחד לאחד, בקנה מידה מלא. או בשפתו

6
התכנון ברובעים
לא היה ייחודי
לאשדוד. אך אופן
תכנון הרובעים,
הכבישים העורקיים
רחבי הידיים מה
שברוצקוס (1976)
מכנה "מופרזות
התכנית" - מייחד
את אשדוד.

של אפרת: "היא התממשה במלואה על המוטיבים הרציונליסטיים טילוריסטיים מחד ועל המוטיבים האוטופיים - אידיאולוגיים מצד שני".

חשוב לזכור כבר בשלב זה, מה שיהפוך דומיננטי בהמשך החיבור: העיר המתוכננת נועדה להיות עיר מהגרים. אף אחד מהמתכננים או מהקבוצות החברתיות המזוהות עימם, לא בחר להעתיק את מקום מגוריו לעיר. אסנת (2005) במחקר אשר עוסק בהיסטוריה החברתית של פועלי נמל אשדוד מספר כיצד הועידו קברניטי המשק את העבודה בנמל לעובדי נמלי תל אביב יפו (נמלי הדרום) והמריצו אותם בהטבות שונות להעתיק את מקום מגוריהם לעיר, אך מעטים הסכימו. הערים החדשות היו לביתן של קבוצות מהגרים גדולות.

העלייה ההמונית היתה גם הפיתרון וגם הבעיה: פתרון משום שבניגוד לדפוס ההתיישבות של הקבוצה היהודית בתקופת השלטון הבריטי, אשר התרכזה בערים, כוונת המתכננים היתה ליצור פיזור. גם אם זה עמד בניגוד גמור למדיניות כור ההיתוך ומאידך גיסא בבחינת "בעיה" משום שגלי ההגירה העמידו צורך באספקת דיור מהיר להמוני אנשים.

באופן שמפריך את הטענה המקובלת כי בחסות משימת קליטת מאות אלפי המהגרים נעשו טעויות, אפרת מספר כי בצוות המתכננים בוצעו מחקרים ונלמדו לקחי הגירה ממקורות שונים אודות העדפות מהגרים בהתיישבות. הממצאים הראו כי מהגרים אלה יעדיפו להתיישב בשולי הערים הגדולות - כך שהמגמה המנדטורית עלולה היתה להתעצם. במובן זה אוכלוסיית המהגרים היתה בגדר "פתרון" - היא היוותה את האוכלוסייה היחידה אשר באמצעותה ניתן היה לממש את מדיניות הביזור. קראו לזה מהאונייה לשיכון. קליטה ישירה שנערכת בחסות החשיכה וכל כולה מניפולציה הרת גורלות שנועדה ליישב את הפריפריה. תכנית שרון ביקשה לענות על שלושה יעדים פיסיים - מדיניים: פיזור האוכלוסייה, יצירת מדרג רציף בין הכפר לעיר וסגירת חללים מרחביים על מפת המדינה.

"שקט יהיה לנו מספיק כשנמות": אתנוגרפיה בעיר הלאום המודרנית

בפתח האתנוגרפיה שלוש הערות לקורא:

- עריכת אתנוגרפיה בעיר רחבת ידיים המונה 212 אלף תושבים ומורכבת מ-16 רובעים שונים כל כך במאפייניהם הסוציו אקונומיים - אינה משימה קלה כלל ועיקר. בייחוד לאור העובדה שהתופעה עליה אני מבקשת להצביע איננה מאפיינת תקופה מסוימת או מרחב עירוני מסוים. ההיפך, במידה רבה עוצמתה קשורה בעובדה כי ימיה כימי העיר, היא אינה נחלתם של קבוצות מהגרים כאלה או אחרות והיא נוכחת בכלל הרובעים תוך שהיא לובשת ופושטת צורה. לכן קריאה של הדיווח הבא דורש היענות של הקורא להרכיב פרטים מהקשרים שונים לכדי תמונה אחת.
- שנות מחקרי בעיר הן שנות האינתיפאדה השנייה, שנים של מיתון כלכלי עמוק ושל פערים חברתיים גדלים. אשדוד ממוקמת במקום השלישי בטבלת הערים העניות בארץ - מיד אחרי ירושלים ובני ברק. הימים הם ימי המאבק על חוק הנגב ולאחריו מגיעה מחאתן של האימהות החד הוריות: שתי נשים מאשדוד מחליטות גם הן לצעוד לירושלים ובכניסה לאשדוד מתנהלת הפגנה סביב חוק הנגב.
- האמירה 'אשדוד היא עיר מהגרים' איננה נכונה כאמירה היסטורית: אשדוד

היא עיר קולטת עלייה עד ימינו אנו. שנות מחקרי בעיר הם שנים בהן מגיעים לעיר מהגרים מארגנטינה ומצרפת, בנוסף לזרם עולים קבוע מבריה"מ לשעבר. זרם זה מתווסף לעלייה הגדולה של שנות התשעים, אשר היפכה את הדמוגרפיה העירונית: 38% מתושבי העיר אשדוד הגיעו ממדינות חבר העמים. בעיר רווחות שפות שונות: רוסית, צרפתית, מרוקאית ויותר ויותר נשמעת גם הספרדית.

ביום הראשון שביקרתי בעיר קבעתי נקודת מפגש עם קרובת משפחה שהיוותה את קצה החוט שלי להיכרות עם המקום ותושביו. כמוכן שהלכתי לאיבוד. עצרתי ליד מונית שירות ושאלתי את הנהג איך מגיעים לרובע ח', שם הייתי אמורה לפגוש אותה. נהג המונית צחק ואמר: "זה כאילו החתימו לך את הדרכון שלוש פעמים ולא שמת לב. עברת את זה מזמן". כלומר בהכרות ראשונה עם העיר הדבר הבולט הוא דווקא הכבישים העורקיים. דווקא הגבולות בין אזורי התפקוד של העיר - שואבים אותך פנימה. הדבר נכון ביחס בין הרובעים ונכון עוד יותר ביחס לחלוקה שבין הרובעים, אזורי התעשייה והנמל.

הכבישים העורקיים על עמודי התאורה הגבוהים וארבעת נתיביהם חוצים את העיר כמו כבישי מערכת, כמו מדבריות אקולוגיים בליבה של העיר. הצמחייה הצעירה לצידי הכבישים לא מצליחה לגונן על ההולכים המעטים לצידי הכבישים הללו. תמונה זו של אנשים הולכים לאורך השדרות הראשיים של הכניסה לעיר, כמו גם לאורך הכבישים העורקיים האחרים, כמו ממחישה את גודלה ויומרתה של התכנית, האנשים ההולכים לאורך הכבישים דוגמים במידתם הנמוכה את מרחבי העיר. הכבישים העורקיים הם קו הגבול בין הרובעים. מחירה של דירה מעבר הזה של הכביש יכול להיות גבוה בעשרות מונים מדירה בצידי האחר של הכביש. ילדים משני צידי הכביש ילכו לבתי ספר יסודיים שונים. תעריפי הארנונה יהיו שונים. השפות. המרכולות החנויות. קוד הלבוש. כאילו החתימו לך את הדרכון שלוש פעמים.

הכבישים העורקיים מהווים, אם כך, מכשיר הפרדה יעיל בין הרובעים השונים, ואחת כמה על כמה בין אזורי התעשייה ואזורי המגורים, שלא רק מופרדים בכבישים עירוניים אלא ממוקמים בפאתיה הצפוניים והמזרחיים של העיר. מה היו השיקולים בקביעת מיקומו של הנמל ואזורי התעשייה? לא התושבים: משלח ידם, תפקידי האישיה במשפחות המהגרים - תושבים ושאר מרכיבים קריטיים ליצירת שוק עבודה מקומי. אזורי התעשייה והנמל נקבעו לפי מדדים "אובייקטיביים" שעניינם הגנה על איכות חייהם של האנשים: "מיקומי אזורי התעשייה נקבעו הפוך לכיוון נשיבת רוב הרוחות, וזאת כדי למנוע הסעת זיהום אוויר באמצעות הרוחות של אזורי המגורים" (ממן, 1990) הנמל, נמל עמוק מים מודרני, מוקם אף הוא בפאתיה הצפוניים של העיר. מיקומו נקבע סמוך לשפך נחל לכיש, תוך שיקולים של נדידת חולות ומשטרי רוחות. ההחלטות לגבי מיקומו לוו בוויכוחים פוליטיים ממושכים (אסנת, 2005), שאין המקום לפרטם כאן. לעניינו חשוב להדגיש כי אין מגע ישיר בדמות רחוב מסחרי או אתרי בילוי אשר מייצרים גשר בין הנמל והעיר.

הדיווח האתנוגראפי מאפשר לנו להצביע על מה שקורה. מה שהתקיים דה פקטו. אך חשוב מכך להעלות גם את מה שלא התקיים ומשמעויותיו. מתכנית אסטרטגית יישומית לפיתוח התעסוקה באשדוד (שער, 2001) שהוזמנה על-ידי עיריית אשדוד עולה כי ההפרדה בין העיר לנמל צלחה יתר על המידה. לעיר, הם אומרים, חסר גוון ייחודי דבר התורם לדימויה הנמוך של העיר. הדו"ח מעלה

דרכים שונות למיצובה מחדש של העיר. מעניין לציין כי גם כותבי הדו"ח (חברות ייעוץ כלכליות, מתכננים חברתיים ואדריכלים) מונים את ההפרדה האפקטיבית של הנמל לעיר כרועץ לעיר. ערי נמל מהווים מקור של משיכה, תיירות, מסחר במחירים נמוכים. הן נתפסות כערים צבעוניות וייחודיות. אשדוד איננה כזאת ולמרות שהיא עיר נמל העמוק מים המודרני הגדול בישראל, שרבים מתושביה מוצאים את פרנסתם מהנמל וממעגלי התעסוקה הנוצרים בשלו, הנמל כמעט ולא השאיר את רישומו על העיר, מה שלדעתם המלומדת פגע בפיתוחה ושגשוגה של העיר.

הרובע הראשון אליו נכנסתי באשדוד, היה רובע ו'. בלב הרובע מוצבת אנדרטה לזכר חלל הספינה אגוז, מול המרכז המסחרי, בינות השיכונים. המרכז המסחרי נראה כמו כל מרכז מסחרי בעיירת פיתוח. חנויות בצורת "ח" עם שביל עמודים מקורה. רחבה גדולת ידיים במרכז. מעבר חנויות בתוך המרכז. הכול על פי התכנית. קווים ישרים, צורות גיאומטריות מסביב, הטווח מדוד: כ-250 מטר מקצה שורת החנויות עד קצהה.

אבל המרכז עומד כמו בעין סערה. שום דבר מהניקיון המודרניסטי אינו ניכר בו: הכיכר מיושבת ע"י רוכלים לא חוקיים אשר מציבים את מרכולתם על הרצפה או על משטחי עץ העומדים על לבנים. שמשיות מאולתרות מעל ראשי הרוכלים, מנסות להגן עליהם מפני השמש הקופחת. רבות מהחנויות מוכרות מוצרי יסוד. במעבר בין החנויות מוצרים מונחים בעלות סופר מרקט, ירקנים מוציאים את מרכולתם החוצה, מאפיות וקונדיטוריות גדולות וזולות: פיתריה דהרי, בגט הזהב (אשדוד), כך אומרים בעיר הביאה לארץ את הבגט הצרפתי) 10 פיתות בשלושה שקלים. אני חוזרת לשלט לוודא שראיתי נכון: 10 פיתות בשלושה שקלים. חנות למוצרים הודים, חנות למאפים גרוזיניים, חנויות בזאר, ירקות ופירות, תבלינים.

כל המרכז, לכן, אפוף בריח חזק של תבלינים. מלבד החנויות במרכז, וזה גם מה שבולט, המון בסטות פירטיות: עולים חדשים יושבים עם סלים ומוכרים סיגריות (ייצור של השטחים או סחורה מוברחת מהנמל - יגידו לי מאוחר יותר), בגדים יד שנייה, דוכני ביצים. התוצאה: מעין שוק שנוצר, כאשר המעברים צפופים והמגע כתף בכתף בין האנשים - הכרחי. רצו מרכז חנויות מודרני, קיבלו בזאר.

ברובע ו' שלטי החנויות הפוכים ומראים את צידם הריק. פעולה זו אורגנה ע"י וועד הסוחרים אשר סירב לשלם מס שילוט - כפי שמחויב בחוקי העזר העירוניים (איור 4). היחשפות לפעולה זו של וועד הסוחרים ברובע הביאה אותי לעמוד על הייחוד בעיר. פעולתם של האנשים על העיר ניכרת. הם רושמים בה את אותותיהם בצורות רבות. לא קל לעירייה לאכוף את רצונותיה. עבור הסוחרים השלטים שלהם מעניקים לעיר אופי חי ותוסס, מבחינתם יש לראות בכך שירות שהם מעניקים לעירייה, בשל תחזוק השלטים. כך שהבקשה לשלם מס שילוט נראתה להם מופרכת ומקוממת, בתנאים הכלכליים שהם מתפקדים בתוכם. זאת ודאי לאור העובדה שהעירייה אינה אוכפת את הרוכלות הבלתי חוקית בעיר והם, משלמי המיסים והשכירות מתחרים במי שמוגן ע"י העירייה בהסכמים ג'נטלמנים שונים.

אני שואלת מתנדב בשיטור הקהילתי ברובע, על האופן בו מתנהל המרכז המסחרי. הוא מתאר את התופעה של הדוכנים הפיראטים הנפוצים המרכז. הוא טוען שזה קשור בעיקר באנשים מבוגרים ובעולים חדשים:

בעיקרון, המשטרה משתדלת לפנות אותם ולשמור על החוק אבל יש כאלה שהם לא נוגעים בהם. למשל יש אישה אחת שמוכרת דיסקים ואין שם אף חנות שהיא מתחרה איתה אז לא נוגעים בה. יש גם כאלה של הרווחה שזאת הדרך שלהם להתפרנס אז העירייה רוצה לשמור ככה על שקט תעשייתי. שלא יעשו לה בעיות בלשכת רווחה עדיף שיתפרנסו בדרך שלהם (איור 5).

ברובע ו' מוכרת נעלי ספורט בדוכן פיראטי ניגשת ומבקשת שאצלם אותה. השיחה נפתחה ב"איך כל הרוסים נרקומנים. הרוסים לא הביאו איתם שום דבר טוב לאשדוד". שאלו למעשה, אמרתי שאני עושה מחקר על אשדוד. "כך", אמר ידידה של המוכרת, "היו כאן אנשים מהאוניברסיטה אספו סיפורי חיים של אנשים. את תשמעי איזה סיפורים יש פה לאנשים - את תיקרעי", הוא מנסה בנדיבות לספק לי סחורה שהוא סבור שבאתי לבקש. כשהידיד הלך נפלו במשהו מחיצות ניהול הרושם והמוכרת סיפרה לי, שגם היא נרקומנית לשעבר, 10 שנים היא היתה בסם. היו לה שני ילדים שהמדינה לקחה לה. היום יש לה בעל חדש ושני ילדים: "אני גרה בדירה של עמיגור, אבל לא דירה קטנה, דירה גדולה של 80 מטר מרובע. אני גרה כאן ברובע, לא רחוק מבית הכנסת של המרוקאים, אני נולדתי בארץ אבל המשפחה שלי חצי טריפוליטאית, חצי תוניסאים. אבל אני צברית" - על זה היא התעקשה. "יש כאן ראש עיר נהדר. איזה ראש עיר היה מוכן שיעשו לו כאן כזאת "קרחנה"? אמרה והצביעה על כל הבסטות מסביב. תסתכלי, כל אחד אחר כאן משלם 1,000 דולר, שכירות לחנות ועוד משלם מיסים וארנונה. הוא מוכן לתת להם להחזיק את הבסטות הפיראטיות מפני שהוא יודע שזאת הדרך היחידה שיש להתפרנס". גם היא לא חוקית. אבל לה יש מכתב מראש העיר שמבקש מהפקחים לא לגעת בה. אז זה מין רישיון. עסק ג'נטלמני. לי יש מכתב מצילקר (ראש העיר - מ.א.ג.) שאומר לפקחים לתת לי למכור אפילו עוד חמישים שנה. העיקר פה זה להתפרנס".

לימים תתפוס סוגיית הרוכלות הלא חוקית תאוצה בתוך בסדר היום הציבורי. בעיני תושבים רבים הרוכלות הלא חוקית תסומן כנקודת התורפה של העירייה אל מול החוק, בלחץ אוכלוסיות מוחלשות. הכיכרות של המרכזים העירוניים יהפכו להיות אחד מהאתרים המרכזיים בהם עולה תחושת ההישרדות. מלחמת קיום של ממש. בסוף השיחה היא מתייעצת איתי האם ליצור קשר עם ילדיה אשר נלקחו ממנה: "הילדה", היא אומרת "אני יודעת איפה היא, איפה הבית, לפעמים אני הולכת להסתכל. אבל אני מפחדת להפוך לה את החיים ולהרוס לה. הבית נראה בית טוב ושדואגים לה בסדר".

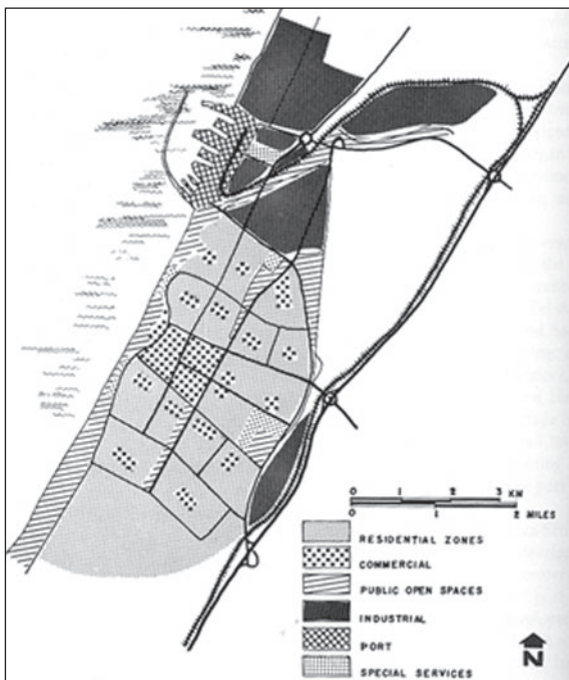
התמונה, כפי שהיא עולה מרובע ו' אינה מייחדת עולים ממדינה כזאת או אחרת, ואינה מאפיינת רק את הרובעים הוותיקים: רובע ט', רובע רוסי אשר נבנה בעלויות של שנות התשעים, ממוקם בקצה המזרח - דרומי של העיר. מעבר לכביש העורקי המקיף את הרובע - ים חולות. כביש שנראה ממש כמו שביל פטרולים. או כביש מערכת. רובע חדש יחסית בנייה חדשה המשלבת בנייה לגובה לצד בנייני קומתיים. הרובע משופע ברחובות "הולנדיים". המרכז המסחרי מונח כקשת ממנה יוצר מעין מדרחוב. מעל המרכז בתי מגורים. המבנה המרשים משלב קשתות ועמודים (איור 7). הוא נישא לגובה והגג עשוי רעפים. המבנה צבעוני ומשולבים בו חרדל, קרם ואדום. כשמתקרבים יש תחושה של צרימה: כסאות המזנונים עשויים כתר פלסטיק. מודעות תלויות על העמודים ומגורדות מהם חליפות. המדרחוב עצמו מלוכלך. ובתוך הארכיטקטוקה הזאת אתה מגלה: שלטים ברוסית, מודעות ברוסית, מתקני נעליים שמציעים את מרכולתם ברוסית. נשים המוכרות דברי סידקית וטקסטיל (איור 6, איור 8).

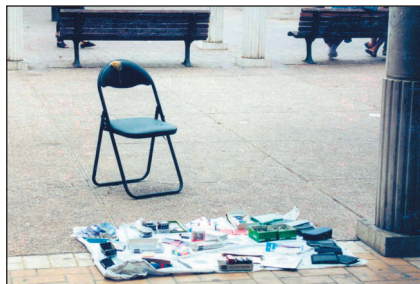
איור 1:
מבט על מספר רובעים
באשדוד והכבישים
העורקיים ביניהם,
1966

איור 2:
גמל בדיונות של אשדוד
צופה לעבר בנייה של
רובע חדש,
1976

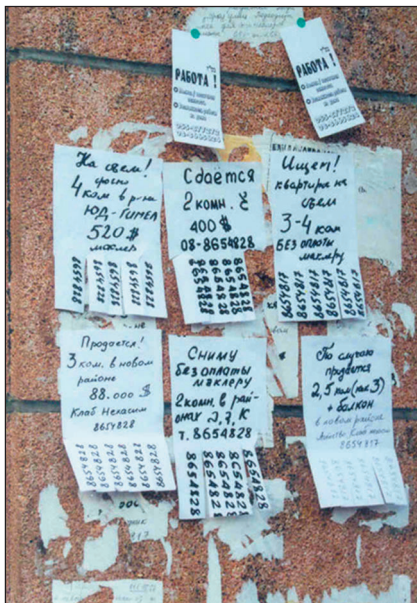
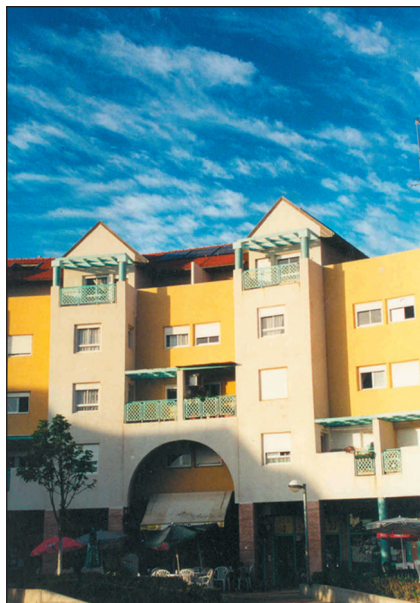
איור 3:
תכנון עירוני כולל
ברובעים
מקור:
Strong (1971)

איור 4 (מימין):
שלטים הפוכים,
רובע ו'

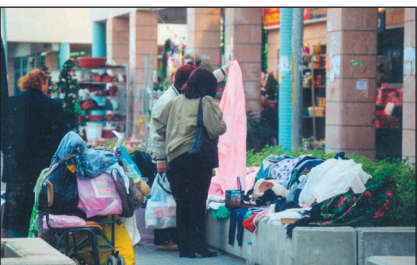
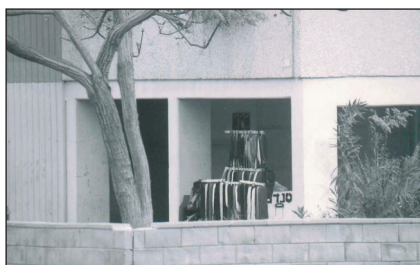

איור 5 (משמאל):
מוכרים סדקית
במרכז המסחרי,
רובע ב'

איור 6 (מימין):
שלטים ברוסית,
רובע ט'

איור 7 (משמאל):
כניסה למרכז
המסחרי, רובע ט'

איור 8 (מימין):
מהגרות מחבר
העמים מוכרות
את מרכולתן

איור 9 (משמאל):
אותה תופעה
בזעיר אנפין,
רובע ו', 2002

קיוסקים במכולות, מתפרות בבתי המגורים

הפעולה של קבוצות שונות על המרחב ניכרת בהיסטוריה של המרחב העירוני באשדוד עד היום. ותיקי העיר אשר נשאו במשרות עירוניות בשנות השישים והשבעים מספרים לי על פעולות אלה. המפורסמת שבהם היא הצורה בה ניצלו המהגרים לעיר את המרחב הציבורי בשיכון. החלל בקומת הכניסה מתחת לעמודים, החלל בו שכנים אמורים היו להתכנס ולייצר אגב כך "קהילה" הפך לאולם ייצור של מתפרות ומיני מפעלים. המהגרים הקיפו את העמודים בבד יוטה וקבעו עובדה בשטח. כך גם קרה עם המכולות בהם הגיע חלק מן הצידוד של העולים. רבים מהם הפכו לקיוסקים הפזורים ברובעים הוותיקים (איור 9).

הפעולות הללו התפרשו כהתקוממות של ממש. הפועלים את הפעולה היו ל"גורמים עבריינים". מיגור התופעה, תוך ניסיון ליצור הלימה בין פעולתם של תושבי העיר והתכנון העירוני - הפכה להיות מבחן פומבי לכוח של העירייה, ליכולתה לשלוט:⁷

כל פעם שהיה סימן של התקוממות - התערבנו - הם למדו במדינה הזאת שאם אתה לא דופק על השולחן - אתה לא מצליח. הם חינכו את האנשים. אני הייתי ממונה על התברואה ועל רישוי עסקים. קיבלתי את התפקידים הכי קשים. ב'96 היו מלא רוכלים בעיר. כל 2 מטר רוכל עם עגלה. אפילו אבטיחים מכרו בקפה גרפיטי ברוגוזין, כל החצאים והלכלוך היו נשארים מסריח וזבובים והכל. בכל העיר הגרוזינים הביאו את המטען שלהם בליפט. כולם פתחו קיוסקים. דירות ובניינים בו ששיכנו גרוזינים. הקומה הראשונה היא עמודים. מה החברה האלה עשו? שמו יוטה מסביב לעמודים וסגרו ועשו מתפרה, חנות, מכולת ואז יצאתי לסיור בעיר ונתתי הוראה להתחיל להרוס. ואז מנהל מחלקת אכיפה ביבי ידידיה אומר לי לא! לא! זה יהיה דם פה. אמרתי לו, אני רוצה לדעת ממי אני צריך לפחד.

הכנו תכנית מבצע ומשטרה ומשאיות ומנופים נותנים להם הזהרה להסדיר את העניינים שלהם - ומפנים. קללות, איומים, אני לא נבהל. אפשר להסדר. הראנו כוח של העירייה. מצאתי קיוסק ברובע א'. של מימון ביטון. הפניה המתוקה בלב רובע א'. את יודעת מה עשיתי? הבאתי המנוף של התברואה - והקיוסק הזה נמצא עד היום במחסנים של העירייה.

במקביל הלכנו לבית כנסת. בראש השנה היינו מספיקים 12-14 בתי כנסת. ראש העיר וסגנו. אשכנזי ומרוקאי. היינו מברכים ולפעמים גם היו נותנים לנו לעלות לתורה. אותו מימון ביטון שהרמנו לו את הקיוסק נתן לצבי (צילקר, ראש העיר) להיות הסנדק של אחד הבנים שלו.

אביטן (מי שהקים את סניף חירות המקומי ועמד בראשו, שימש כ-14 שנה סגן ראש העיר) מציע לנו ניתוח מורכב של המציאות האשדודית. הפעולות הללו מוגדרות כהתקוממות. מעשה עירוב התיפקודים העירוניים נתפס כמעשה קיצוני אשר שם את כל חוקי העזר ללעג - וככזה גם כמבחן כוח של העירייה. מנגנוני הרגולציה היוו מכשירים רבי תועלת בתוך פערים עמוקים אלה. אביטן מיטיב להצביע עליהם: הלכנו לחתונות, בתי כנסת. ראש העיר וסגנו. אשכנזי ומרוקאי. שיא האפקטיביות בא לידי ביטוי באמירה המסכמת: "אותו מימון ביטון שהרמנו לו את הקיוסק נתן לצבי (צילקר, ראש העיר מ.א.ג.) להיות הסנדק של אחד הבנים שלו". אך כפי שדווח בעיתונות באותה תקופה, מבצע הפרדת התפקודים אשר ביקש להשיב את "הסדר" על כנו - הפר את יכולתם של המהגרים להתפרנס

7

עפ"י הפעולה הממסדית והכוח המופעל על ידי, טוען סקוט (1998) - אנחנו כחוקרים יכולים להצביע ביתר קלות על כוחה של הפעולה כאיום והתנגדות.

והביא לכדי כאוס משפחתי ואישי :

נגע הרוכלות, שפשט בשבועות האחרונים ברחובות אשדוד, חוסל אתמול ביוזמת מחלקת התברואה העירונית בסיוע המשטרה. פקחי עיריית אשדוד פינו את הרוכלים מן המדרכות והחרימו את סחורתם. בשבועות האחרונים הקימו עשרות מתושבי העיר דוכנים ארעיים למכירת פירות, ירקות ודגים. חלק גדול מן הסחורות הובא מרצועת עזה והוצע למכירה על גבי כלי רכב בתנאי תברואה ירודים. פקחי התברואה של עיריית אשדוד מקיימים בימים האחרונים תורנות בכל שעות היממה כדי למנוע את המכירה הבלתי חוקית.

35 רוכלים, שסחורותיהם הוחרמו והושמדו, פנו אתמול ללשכת הסעד ודרשו את שיקומם. הרוכלים טענו, כי הם בעלי משפחות גדולות, שנותרו עתה לקראת החגים ללא פרנסה. חלק מן הרוכלים הם מקרים סוציאליים והם יקבלו מענקי סעד. בין הרוכלים גם בעלי דוכנים למכירת כרטיסי ברכה לראש השנה. הרוכלים פנו לעיריית אשדוד ודרשו כי יינתן להם אישור להמשיך ברוכלות עד לאחר החגים. בקשתם נדחתה והם מאיימים עתה בשביתות רעב ובהפגנות. (למרחב, 12 ספטמבר 1968 "רוכלי אשדוד מאיימים לפתוח בשביתת רעב" מאת איתן מור)

ללכת ברחוב לינארי, לחיות מעל לחנויות

על הפער שבין המרחב העירוני המתוכנן של התושבים והפעולה של היושבים במרחב על המרחב למדתי גם ממי שהיה מהנדס ברשות הנמלים ושותף לתכנון העיר :

אלה מצפון אפריקה רגילים לרחוב ישר, לרחוב של חנויות ושוק וגמלים ולא אכפת לאנשים שהמכוניות דוחפות אותם.. רחוב לינארי. עד שבאו הקניונים. גם הרומנים כך. רחוב רוגוזין או רחוב הרב שפירא. אני וחבר רצינו לתכנן זאת כך שיהיה מקום גם להולכי הרגל וגם לאנשים. בארץ אנשים אוהבים לגור מעל החנויות. לכן תבני אותם.

על-פי פרנקל, המרכזים המסחריים, הכבישים הטבעיים, כל אלה אינם עולים בקנה אחד עם יושבי המקום הראשונים : מרוקאים ורומנים. התנועה במעגלים נראית עבורם חסרת תוחלת, הם מעדיפים על פניה את הרחוב הרחוב הראשי אשר מנקז אליו אנשים לא מוכרים ועומס גירויים גדול יותר מן המרכז הרובעי. התשוקה ל"עיר" היתה גדולה עד שאנשים העדיפו לגור בחנויות מעל לרחובות כאלה ורוגוזין הפך להיות "העיר". רחוב ארוך עם בתי קפה וחנויות בגדים.

רוגוזין לא תוכנן להוות את מרכז העיר, הוא רחוב היוצא ממרכז מסחרי של רובע א'. אך משום שהיה המרכז הרובעי הראשון שנבנה הוא נהנה ממעמד של "העיר". פריחתו של רוגוזין זוהתה כתקופת הפריחה של העיר כולה. רבים סיפרו לי על התקופה הזאת כתקופה נפלאה שבה העיר היתה מלאה "חיים". היה מרכז. היה מקום לראות ולהיראות. כולם הכירו את כולם. הבנייה המהירה של יתרת התכנית, הפריסה המרחבית רחבת הידיים והקמתו וביסוסו של רובע הסיטי - הורידו את רוגוזין ממעמדו כמרכז. עם מותו של הרחוב נסגר פרק בחייה של העיר ונפתח פרק חדש.

מאז ימי הזוהר של רוגוזין הרחוב ידע עליות ומורדות ואין ספור שיפוצים אשר ביקשו באבחת אקרשטיין להחזיר לו את ימי הזוהר. זאת אומרת עלייתו הלא מתוכננת, אשר טופחה על ידי תושבי העיר - לא טופחה על ידי הרשויות. אך ערכו החברתי והתרבותי של הרחוב אכן זכה להכרה והשיפוצים סביבו כיננו אותו מחדש

- כאנדרטה של מה שאשדוד היתה פעם. אך פעולת המהגרים על המרחב, פעולה שתכליתה הוא עירוב התפקודים העירוניים - נמשכה. באשדוד של תחילת שנות האלפיים, המהגרים מצפון אפריקה ורומניה כבר אינם בחזקת עולים חדשים. עולים חדשים אחרים, מברית המועצות לשעבר הסבו את הטיילת שנבנתה מרחוב רוגוזין בואכה הים מטיילת משופצת לשוק פשפשים. בשנים הראשונות להיכרותי עם העיר התופעה היתה מצומצמת: מהגרות מברית המועצות לשעבר תלו חבלי כביסה בינות עמודי הטיילת ותלו עליהן את מרכולתן לאט לאט הצטרפו אליהם נשים נוספות עד שהמקום זכה לכינוי "שוק הפשפשים".

כשחזרתי ופקדתי את המקום במתכונתו החדשה חשבתי שאין השם מגדיר נכון את התופעה - המקום נעדר רומנטיקה המזוהה עם שוק הפשפשים, בשוק הפשפשים של אשדוד מילת המפתח היא מצוקה. הגעתי למקום בצהרי יום חם עם מצלמה. הדרישה החד משמעית של המוכרות היתה לא לצלם אותן, רבים סובבו את פניהם או חפנו אותם בין ידיהן, אבל למה חזרתי ושאלתי, שאלת הבלים, התשובה היתה ברורה היושבים במקום לא חשבו שהמקום מכבד את יושביו.

המוכרות שהסכימו לדבר איתי הזכירו נקודת שבר מרכזית בקליטתן "ניתוח" שלהן או של בעליהן אשר הביא את הבעלים לחוסר יכולת פרנס ולדיכאון. "הוא סגור כל היום בבית, אז אנחנו כאן מנסים להסתדר". המוכרות היושבות במקום שעות ארוכות מקיימות בתוך המרחב הציבורי פעולות רבות מתחום הפרטי אשר גורמות לך להסב את פניך: אחת מנקה את פניה מפני פצעי פנים, השנייה גוזזת את ציפורי רגליה.

חלק מהמוכרות מנסות לחפות על החוס הכבד בעזרת מטריות, הן נעות ממקום למקום על פי כיווני השמש, הסחורה הנמכרת, מוכריה ומאבקים בלקוחות האדישים ובשמש הקופחת משדרים מצוקה גדולה. רק על חלק קטן מהסחורה נחה רוח אקזוטית: סיכות מברית המועצות עם שדמותן של לנין ניבטת מהם ("אני לא מבינה למה כולם פה רוצים את לנין", אומרת לי המוכרת מהגרת מגרוזיה, "אולי מתגעגעים אליו"), אך מרבית הסחורה הנמכרת היא בליל של חפצים שלא הייתי מעלה על דעתי שמישהו יבקש לרכוש - ולו גם בשקל אחד: דובי מרוט, גלגל ים מהוה, נעליים משומשות בגדים משומשים תלויים בשורה ארוכה, מעילי חורף משומשים, קופסאות שונות מאוורר מקולקל. יוצא דופן דוכן אחד של אשדודי ותיק (כינוי מקומי למהגרים מארצות האיסלם) אשר רכש ציפות לכריות בשוק הבדואים בבאר שבע וביקש למוכרן במקום. בשעת צהריים חמה קונים מעטים פקדו את המקום. במשך השעות הרבות שביליתי במקום לא ראיתי שמתבצעת מכירה אחת ומעט מאוד אנשים גילו עניין בדוכנים.

"זה רק להעביר את הזמן", אומר לי האשדודי הוותיק, "להוציא את הכסף של הסיגריות. ערב חג ולאנשים אין כסף. לאף אחד לא לקונים ולא למוכרים". "למה לא פתחת בסטה בשוק?" אני שואלת. האיש הביט בי המום, "בשוק", הוא מסביר לי בטונים דידקטיים, "אתה חייב לשים שכירות ליום 170 שקל. זאת אומרת עוד לא פתחת את הבוקר 170 שקל. על מה? אני כל היום לא מכרתי 50 שקל. מאיפה אני אביא 170? זה לא מתאים לאנשים כמונו. כולם פה מסכנים, רוצים להוציא כמה שקלים". שאלתי האם העירייה שולחת בהם פקחים? "לא", האיש כבר לא הבין אותי לחלוטין, "על מה ישלחו פקחים? מה אנחנו מפריעים להם? פעם היו יושבים להם על הכביש (הכביש היורד לים ולשוק - מ.א.ג.) ומוכרים ומאז ששיפצו את המקום הזה, כולם באו פה למכור. אז על מה ישלחו להם פקחים".

"אשדוד עיר טובה", אומרים לי כולם (המוכרים וחלק מהקונים עימם ניהלתי

שיחה) "רחבה, יש אוויר, רואים את הים, אין פקקי תנועה". "אבל החיים שלנו כאן קשים, אם היינו יודעים ככה אנחנו נהייה כאן - אולי אנחנו לא באים לפה". בשעה 16:00 אני מבחינה ברכב ישן אשר אוסף את המוכרות ומרכולתן. אחת המוכרות אשר הסכימה לנהל איתי שיחה ערה קטעה באחת את השיחה. "עכשיו זה שזמן שתלכי מפה", היא אמרה, "זה לא זמן טוב לדבר". מי הוא בעל הרכב ומדוע נוכחותו איימה עליה? האם ייתכן שמתקיימים בשוק חלוקות טריטוריה וסרסורים - מפקחים? על כך לא היה מי שייתן תשובות. בדבריהן אלה, המוכרות בשוק מתקפות את ההבחנה בין העיר, שהיא טובה, ובין חייהם בעיר, שהם טובים הרבה פחות. המשמעות של הבחנה זו עבור הפרט קשה. המקום טוב, הם מודים אבל לנו לא טוב במקום? איך זה יכול להיות שלהם רע במקום אבל "המקום טוב"? האם למקום מעמד נפרד מעצמם ומחיהם בו?

דוגמא נוספת ואחרונה של עירוב תיפקודים בין מסחר, מגורים ותעשייה לקוחה דווקא מן הרובע החרדי, ששוב הנשים הן אלה ששוברות את ההפרדות המרחביות המתוכננות. מסויר ברובע ז', הרובע החרדי בעיר עולה כי בבתי רבים נשים רבות מקיימות עסקים פרטים רבים: תפירה, מסחר זעיר וכו'. חלונות הבתים משולטים תדירות בשלט קטן המעיד על השירותים המוצעים בבית זה. צפיפות השלטים מביאה אותנו לעמוד מול שיכון ולשאול האם מדובר במרכז עסקים זעיר? במגורים? התשובה היא גם וגם. מבדיקה שעשיתי בסניף מט"י המקומי עולה כי אכן מתקיימת פנייה של נשים חרדיות לתמיכה ולייעוץ בפתיחת עסקים קטנים, והם אישרו את תחושתן שמדובר בתופעה של ממש - למרות שלא ידעו לנקוב במספרים. במסגרת מט"י אף מקוימים קורסים למטפלות בילדים ושאר מקצועות דרושים במגזר זה - לנשים בלבד. את גן הילדים או המשפחתון החרדי הפרטי הבא אנו נראה קרוב לודאי בעוד מרפסת שנסגרת או דירת גן המהווה גן ילדים פרטי.

הולסטון (1989) נדרש לפרשנות של המהגרים/תושבים על המרחב המתוכנן, באופן שדומה להפליא לאופנים בהם נותנים תושבי אשדוד פרשנות על אשדוד התכנית. האנשים שהגיעו לברזיליה למשל, הוא טוען, החשיבו את הסטנדרטיזציה כמה שיוצר אנונימיות - לא שוויון. את העירוב המעמדי ראו התושבים כחומר נפץ חברתי.

בדיוק כמו באשדוד המהגרים/תושבים העריכו את העדרם של פקקי תנועה אך התלוננו על חסרונם של רחובות ופינות רחוב אשר הקהילו את הציבור יחד - כך נוצרה לדעתם עיר "קרה". כמו כן ההפרדה בין מגורים ותעסוקה חסכה מהם את הריטואלים ואת הגמישות של חיי ערים אחרות בברזיל.

באופן פרדוקסאלי תגובתם של התושבים החדשים של אשדוד, כמו גם של ברזיליה, מאשרת מחדש את חיי העיר כפי שהם מוכרים להם מערים אחרות ולא נענים לקריאה לייצר "חברה חדשה" מבית היוצר המודרניסטי. למשל את החנויות הם הוציאו שוב לחזית הרחובות. ויצרו מחדש את הרחוב - שוק שנעדר מתכניות המתאר - בדיוק כמו שעשו המרוקאים בשנות השישים, הגרוזינים בשנות השבעים והרוסים בשנות התשעים. מצד שני תושבי העיר נהנים מהאיכויות שמציעה להם העיר, התשתיות הכלכליות והתכנון שמבטיח איכות חיים יחסית.

דיון מסכם

דיווח זה על הנעשה באשדוד אינו מאפשר לנו להאיר את אשדוד האוטופית

"כסדר" ואת אשדוד היום יומית "כאי סדר". בחיבורו הקאנוני Street Corner Society מצביע Whyte (1943) על חלוקה זו כחלוקה המרכזית בניתוח הנעשה בשכונות ובפריפריה. לעומת הסדר של המרכז Whyte מציע לחקור את הסדר של השכונות. כפי שבפרק הראשון ביקשתי להציג סדר מסוג מסוים כך גם הקיום האשדודי כפי שתיעדתי אותו ביומני השדה שלי מהווה סדר מסוג אחר. במידה רבה זוהי משימתי בחיבור זה: תיעוד ופרשנות של הסדר העירוני כפי שהוא קורה דה פקטו לעומת הסדר האוטופי אשר הוכתב ע"י קבוצות אליטיסטיות.

באופן אירוני, טוען הולסטון, כל מה שנתפס בתכנון העירוני כ-macro order הפך במציאות ל-micro confusion (מצוטט אצל Scott, 1998). הפרובלמטיזציה של המושג סדר חברתי קשורה בטווח שבין ה-micro order סדר היום וה-macro order הסדר הגדול, הפורמאלי, ובהקשר של דיונונו זה, הסדר של האוטופיה.

אחת המבקרות הראשונות על התכנון האורבאני המודרניסטי הכולל היתה ג'ין גייקוב (Jane Jacobs) אשר פירסמה את ספרה The Death and the Life of The American City ב-1961. היא פותחת את הספר בשיטוט ברחוב כך היא מבקשת ליצור אתנוגרפיה של micro order⁸. אם קורביזיה רואה את העיר ממעוף הציפור, היא רואה אותו מעיניו של הולך הרגל. הפנייה ליום יום היתה בגדר חידוש. בחירה זו לפתוח בהתנסותו של הולך רגל ברחוב העמידה סדר חוויתי לעומת סדר וויזואלי - סכמטי (Scott, 1998).

ביקורת שנייה על תפיסת הסדר המודרניסטי היא בביקורת המחשבה כי במרחב חברתי מתקיים תמיד סדר אחד. הדיסציפלינה האנתרופולוגית מרגע שהפסיקה להתבונן, לתעד ולחקור קבוצות שבטיות במקומותיהם, והחלה לתעד ולחקור תהליכים של הגירה המביאה אנשים "משם" ל"פה" - מספקת עבורנו ביקורת של ההיגיון הליניארי המונח בבסיס המחשבה המודרנית. אנשים משם אינם מפסיקים להיות "משם" ברגע שהם "פה". על פי רוב הם יעסקו בשימוש אסטרטגי בתפיסות, בערכים ובכלים תרבותיים "משם" ו"פה", על פי הצורך. באשדוד המבנה הרובעי וההתיישבות הסגרגטיבית של קבוצות מהגרים בהם, סיפק בידם אפשרות לקיים בו זמנית את ה"פה" ו"השם"; הרובע והעיר.

האפשרות שהרובע מציע לתושביו להכליא בין תחושה של חיים בעיר גדולה "שיש בה הכל" או "שיש בה את כולם", לצד קיום יום יומי המאופיין בפרקטיקות של חיי קהילה מחזירה אותנו לביקורת הרווחת בשנים האחרונות עם התפשטות ההגירה מעולם שלישי למרכזי העולם הראשון (Sassen, 1996). עיקר הביקורת מכוונת לדמיון הקידמה (Progress) על פיו אנשים נפרדים מהחברות בחברות מסורתיות (גמיינשאפט) לטובת חיים בערים המודרניות המאופיינות בקיומה של "חברה" (גזאלשפט). לעומת תפיסה זו הראו המבקרים כי המהגרים אל תוככי הערים הגדולות קיימו במקביל אסטרטגיות חיים שונות ולא המירו צורת חיים אחת באחרת. הסמן המרכזי של ביקורת עלה ממחקרו של Gans (1962) Urban Villagers. המחקר מתבסס על אתנוגרפיה של שכונת מהגרים איטלקיים בבוסטון. תוך פירוט של אורחות החיים בשכונה הוא מתאר את הקיום הכפול של "איטליה" ו"אמריקה".

שתי הביקורות הללו - האחת המבקשת להעלות לסדר היום המחקרי את ה-micro order והשנייה אשר מבקשת להתנער מהדמיון המודרניסטי של מהגרים אשר "מתקדמים" ואגב כך נפרדים בתהליך הדרגתי ממה שהיו - שתי הביקורות הללו קשורות זו בזו. הקיום במקביל של מה שהיו ומה שהם כעת יוצר גיוון. גיוון הנובע מהיותה של החברה - חברת מהגרים ומהקיום במקביל של אסטרטגיות

8

סקוט מציע (1998) כי זה לא מקרה שביקורת מעין זו מועלית על ידי אישה. הגישה הזאת משקפת את "אופן השימוש של נשים, כאימהות במיוחד, במרחב".

חיים שונות. לגיוון זה השפעה מכרעת על אופיו של ה-micro order.

עבודתה של ג'קוב מביאה אותנו להאיר את הסדר החברתי אשר איפשר וכוון את רחבת המרכז הרובעי שהיא מלאה רוכלים בלתי חוקיים. את ההפכו של המרכז המודרניסטי לבזאר. את היווצרותו של שוק הפשפשים העירוני, את התעקשותם של אימהות להגיע "למרכז" העיר. מבחינת התכנון העירוני הכולל, כל אלה נתפסים כפעולות לא רציונאליות של האנשים, אשר בעצמם פוגעים באיכות חייהם. לעומת זאת התבוננות ב-micro order האשדודי חושפת את עירוב התפקודים העירוניים כתוצר לוואי של אסטרטגיות הקיום של מהגרים ממדינות עולם שני ושלישי. מהגרים חסרי הון ראשוני, שפה או השכלה נדרשת - יצרכו את המרחב באופן שממקסם את המשאבים שבידיהם, משאבים חומריים ותרבותיים כאחד. קיומן של מתפרות בקומת העמודים של השיכון הציבורי מספק למהגרים שטח תפקוד קרוב לבית, ללא דמי השכרה או רכישת. הוא מאפשר, באותה מידה את יציאתן של נשים לעבודה, בתוך הבית. זאת אומרת הקיום החברתי, התרבותי והכלכלי של המשפחה המורחבת המדוברת מוגשם באופן אופטימאלי, מבחינתה, בשיכון הציבורי המודרני.

התוצאה: קבוצות מהגרים אשר אינן קוראות תיגר על עצם החיים בעיר מתוכננת. הם ניכסו את השיכון, את הרובעים, את המבנה העירוני הפיזי ויצקו בו הגדרות משלהם ל"בית", "משפחה", "עבודה", "צריכה" ו"ייצור". התפקוד שלהם במרחב העירוני המתוכנן לא עיצב אותם מחדש כאנשים חדשים, כפי שראו המתכננים בעיני רוחם. אלא אופן צריכתם את המרחב העירוני המתוכנן יצר בו טרנספורמציות והציף על פני השטח הגדרות חדשות של סדר חברתי ואגב כך הטיל ספק באפקטיביות של הגדרות "הטוב המשותף" כפי שנוסחו על ידי אליטות פרופסיונאליות.

מקורות

- אלחנני, א. (1998) המאבק לעצמאות של האדריכלות הישראלית במאה ה-20. משרד הביטחון.
- אסנת, ד. (2005). מחייטים וסנדלרים בנינו פה נמל או בגלל השביתות אנחנו מרוקאים: היסטוריה חברתית של פועלי נמל אשדוד 61-67. עבודת דוקטורט אוניברסיטת בן גוריון.
- אפרת, צ. (2000). התכנית. תיאוריה וביקורת, 16.
- ברוצקוס א. (1969). אשדוד - רעיון והגשמתו. עלון האיגוד לתכנון סביבתי. יולי: 4-11.
- יניב, ר. (1990). אשדוד - מעירת עולים לעיר. בתוך: אשדוד - לקט מאמרים. הוצאת החברה להגנת הטבע.
- כרמי, ר. (1984). על בנה ביתך. א"א 1984
- מיזשליץ, ש. (עדיין לא פורסם) אשדוד. עיריית אשדוד.
- ממן, ר. (1990). גיאוגרפיה של עיר. בתוך: אשדוד - לקט מאמרים. הוצאת החברה להגנת הטבע ועיריית אשדוד.
- פרנקל, ב. (1990). התכנית של אשדוד המודרנית - חלום ומציאות. בתוך: אשדוד - לקט מאמרים. הוצאת החברה להגנת הטבע
- קלוש, ר., לו יוני י. (2000). הבית הלאומי והבית האישי: תפקיד השיכון הציבורי בעיצוב המרחב. תיאוריה וביקורת, 16: 153-180.
- שדר, ה. (2000). השפעתו של משרד הבינוי והשיכון על התפתחותה האורבנית של באר שבע

* מחקר זה מבוסס על עבודת דוקטורט בחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת ת"א, בהנחיית פרופ' ג'ון קומרוף, פרופ' חיים חזן ופרופ' רונן שמיר. ברצוני להודות לד"ר חיים יעקובי על עזרתו, לדנה חיות ולד"ר גלית דרורי דשא על הערותיהן המועילות, לד"ר נילי שחורי על עידודה בהוצאת כתב יד זה ולעורך כתב העת על שהאמין בכתב היד והביא אותו למקומות לא צפויים.

1999-1948. עבודת דוקטורט: הטכניון.

שמיר, ר. (1994). הפוליטיקה של הסבירות: שיקול הדעת ככוח שיפוטי. תיאוריה וביקורת, 4.

שמיר, ר. (1999). מושעים במרחב: בדואים והמשטר המשפטי בישראל. בתוך: קובץ משפט והיסטוריה. בהוצאת מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, ירושלים.

Alfasi, N. (2001). Exhibition Review: The Israeli Project. in *Hagar*, 2 (1):131-137

Chatterjee, P. (1993) *The Nation and its Fragments. Colonial and Post Colonial Histories*. Princeton University Press: Princeton NJ.

Comaroff, L. J. and Comaroff, J. (1997) *Of Revelation and Revolution*. University of Chicago Press. Vol. 2: 274-322.

Comaroff, L. J. (1998). Reflections on the Colonial State, in South Africa and Elsewhere: Faction, Fragments, Facts and Fictions. *Social Identities*, 4 (3): 321-361.

Gans J. H. (1962) *The Urban Villagers: Group and Class in the Life of Italian-Americans*. The free Press: New York.

Gilbert A., and Gugler J. (1982) *Cities, Poverty and Development - Urbanization in the Third World*. Oxford University Press: Oxford.

Gutkind, G. (1974) *Urban Anthropology: Perspective on Third World Urbanization and Urbanism*. Van Gorcum & Comp B.V. Assen: The Netherlands.

Holston, J. (1989) *The Modernist City: An Anthropological Critique of Brasilia*. University of Chicago Press: Chicago IL.

Jacobs, J. (1961) *The Death and the Life of The American City*. Random House: New York.

Khilnani, S. (1997) *The Idea of India*. Farrar Straus Giroux: New York.

King D. A. (1990) *Urbanism, Colonialism and the World Economy*. Routledge: New York.

Joshi, K. (1999) *Documenting Chandigarh - The Indian Architecture of Pierre Jeanneret*. Grantha: Middletown, NJ.

Nitzan-Shiftan, A. (2004). Seizing Locality in Jerusalem. in Alsayyad, Nezar (ed). *The End of Tradition*. Routledge: New York and London. pp. 231-256.

Mitchell, T. (1998). *Colonizing Egypt*. University of California Press: Berkeley.

Sassen, S. (1996). Whose City is It? Globalization and the Formation of New Claims. *Public Culture*, 8 (2).

Scott, C. J. (1998). *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. Yale University Press: New Haven.

Strong, A. L. (1971). *Planned Urban Environment*. The Johns Hopkins Press: Baltimore.

Whyte, W. F. (1943). *Street Corner Society*. The University of Chicago Press: Chicago IL.